

Χρήση του διαδικτύου, κοινωνικές ανισότητες και εκπαίδευση

Ελένη Σιάνου-Κύργιου, Ιάκωβος Τσιπλακίδης

esianou@uoi.gr

Τμήμα ΦΠΨ, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Περίληψη

Την τελευταία δεκαετία πληθαίνουν οι μελέτες των κοινωνιολόγων της εκπαίδευσης που εστιάζονται στις κοινωνικές ανισότητες ως προς την αξιοποίηση των ΤΠΕ στην εκπαίδευση και εμπλουτίζουν τη σχετική επιστημονική συζήτηση. Στο άρθρο επιχειρείται μια σύντομη επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας και παρουσιάζονται τα δεδομένα μιας έρευνας σε πρωτοετείς φοιτητές, με σκοπό να διερευνηθεί, αν και σε ποιο βαθμό η κοινωνική προέλευση διαφοροποιεί τη χρήση των ΤΠΕ και, ειδικότερα, του διαδικτύου. Τα ευρήματα παρέχουν ενδείξεις ότι υπάρχει συνάφεια ανάμεσα στην κοινωνική τάξη και τη χρήση του διαδικτύου. Επιτρέπουν τη διατύπωση της υπόθεσης πως δεν ισχύει η ρητορική που υποστηρίζει ότι η αξιοποίηση και η χρήση των ΤΠΕ στην εκπαίδευση είναι επαρκής παράγοντας για την άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων. Αντίθετα, οι κοινωνικές ανισότητες εκδηλώνονται με νέες μορφές και αναπαράγονται με διαφορετικούς από το παρελθόν τρόπους. Έχει, συνεπώς, μεγάλη σημασία η έρευνα για τη χρήση των ΤΠΕ στην εκπαίδευση από μια κοινωνιολογική σκοπιά, γιατί μπορεί να απεγκλωβίσει τη συζήτηση από τα στενά όρια της μονομερούς προσέγγισης που δίνει έμφαση στη διδακτική και αγνοεί τις κοινωνικές διαστάσεις της.

Λέξεις κλειδιά: εκπαίδευση, κοινωνικές ανισότητες, διαδίκτυο, ψηφιακό χάσμα

Εισαγωγή

Η επανάσταση των ΤΠΕ και η διάδοσή τους στα ευρύτερα τμήματα του πληθυσμού συνοδεύτηκε από έναν άκρατο ενθουσιασμό για την αξιοποίησή τους στην εκπαίδευση. Κατά τη ρητορική που συνοδεύει τις σχετικές πολιτικές, στις σύγχρονες κοινωνίες της γνώσης και της πληροφορίας οι ΤΠΕ είναι ένα εξαιρετικά χρήσιμο εργαλείο στην εκπαίδευση και την ένταξη των νέων στην αγορά εργασίας (Eamon, 2004). Ειδικά, η αξιοποίηση του διαδικτύου και τα διαδραστικά πολυμέσα μπορούν να αναβαθμίσουν τη διδακτική πράξη, αυξάνοντας τις πηγές γνώσης και το ενδιαφέρον, τα κίνητρα για μάθηση (Pascarella & Terenzini, 1998; Bransford et al., 1999; Chen, 2008). Παρέχουν σε όλους, ανεξάρτητα από την κοινωνική τους προέλευση, τη δυνατότητα πρόσβασης σε ένα τεράστιο όγκο πληροφοριών που μπορεί να συμβάλουν στη βελτίωση της σχολικής επίδοσης και στην άμβλυνση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων. Η ρητορική αυτή βασίζεται στην τεχνοκρατική θεώρηση που αναπτύχθηκε από τη δεκαετία του 1970 για τη μετάβαση στην κοινωνία της γνώσης, στην οποία οι κοινωνικές και οι οικονομικές σχέσεις δεν οργανώνονται με βάση την παραγωγή υλικών αγαθών, αλλά με βάση την αξιοποίηση της γνώσης και της πληροφορίας (May, 2002). Η ιδέα για την κοινωνία της γνώσης εμφανίζεται από τη δεκαετία του 1960 στις ΗΠΑ, όταν ο Drucker υποστηρίζει ότι στη μεταπολεμική περίοδο «βασικός οικονομικός πόρος...δεν είναι πια το κεφάλαιο, ούτε οι φυσικοί πόροι...ούτε η εργασία. Είναι και θα είναι οι γνώσεις» (Drucker, 1996: 17). Αργότερα, ο Bell υποστηρίζει ότι στη μεταβιομηχανική κοινωνία της πληροφορίας η πλειονότητα των εργαζομένων δεν απασχολείται με την παραγωγή υλικών αγαθών, αλλά με τη διαχείριση και

την αξιοποίηση της πληροφορίας (Bell, 1974). Στην κοινωνία αυτή οι σχετικές με την πληροφορία «οντότητες», δηλαδή η γνώση, η επικοινωνία, τα δεδομένα και η επεξεργασία δεδομένων αποκτούν πρωτοφανή σπουδαιότητα» (Pinter, 2008). Κατά συνέπεια, οι νέοι πρέπει να «έχουν πρόσβαση, να κατανοούν και να χρησιμοποιούν τον ηλεκτρονικό υπολογιστή και το διαδίκτυο για να αναπτύξουν δεξιότητες που είναι απαραίτητες για την ατομική επιτυχία και την οικονομική ανάπτυξη, την ευημερία της κοινωνίας της πληροφορίας» (Cleary et al., 2006: 354). Στο πλαίσιο αυτό, ο Castells υποστηρίζει ότι οι ΤΠΕ δημιουργούν ένα νέο είδος κοινωνίας, τη δικτυακή κοινωνία, στην οποία τα δίκτυα είναι η βασική δομή της οργάνωσης σε όλα τα επίπεδα της (Castells, 2000). Το γεγονός αυτό είναι πιθανό να οξύνει τις ανισότητες, επειδή τα δίκτυα έχουν μεγαλύτερη δυνατότητα να υπερβαίνουν τον τόπο και χρόνο σε σχέση με άλλους τρόπους οργάνωσης, ενώ δεν είναι όλοι οι εργαζόμενοι συνδεδεμένοι σε δίκτυα ή κατέχουν θέσεις με λίγες συνδέσεις (Castells, 2000; van Dijk, 2005). Η θέωρηση αυτή έχει αποτελέσει αντικείμενο κριτικής, καθώς έχει υποστηριχτεί ότι είναι ανεπαρκείς οι αποδείξεις που να τεκμηριώνουν την άποψη ότι «βαίνουμε προς μια 'κοινωνία της γνώσης'» (Σιάνου-Κύργιου, 2006β: 37).

Η αισιόδοξη οπτική της ρητορικής δικαιολογεί τις πολιτικές που υιοθέτησαν οι κυβερνήσεις στις περισσότερες χώρες και τα τεράστια ποσά που διέθεσαν για την προώθηση των ΤΠΕ σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Για παράδειγμα, στη Βρετανία, οι κυβερνήσεις έχουν δαπανήσει πολλά χρήματα για την αγορά διαδραστικών πινάκων, αναμένοντας ότι με αυτό τον τρόπο θα βελτιωθεί η επίδοση των μαθητών (Hall & Higgins, 2005). Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 ο πρώτος ενθουσιασμός για την εισαγωγή και την αξιοποίηση των ΤΠΕ στην εκπαίδευση έχει καταλαγιάσει και αναδύονται νέοι προβληματισμοί, ειδικά για το ψηφιακό χάσμα. Στην αρχή η έννοια αναφερόταν στο χάσμα ανάμεσα σε εκείνους που έχουν και σε εκείνους που δεν έχουν πρόσβαση στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και το διαδίκτυο, σε σχέση με την ηλικία, το φύλο, την εθνότητα και την κοινωνική τάξη (Norris, 2001; Mason & Hacher, 2003, van Dijk, 2006). Τα τελευταία χρόνια, λόγω της ευρύτατης διάδοσης του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του διαδικτύου, το ενδιαφέρον έχει μετατοπιστεί στη διαφοροποίηση της χρήσης από τα άτομα που εντάσσονται σε διαφορετικές κοινωνικές κατηγορίες ή τάξεις (Bonfadelli, 2002; Peter & Valkenburg, 2006). Η μελέτη του ζητήματος αυτού θεωρείται μάλιστα σημαντική, γιατί διαφοροποιεί και τα οφέλη που αποκομίζουν από τη χρήση των ΤΠΕ τόσο στην εκπαίδευση όσο και στην αγορά εργασίας (DiMaggio et al, 2001). Υποστηρίζεται ότι, σε αντίθεση με τις αρχικές προσδοκίες, οι ΤΠΕ μπορεί να οξύνουν τις προϋπάρχουσες κοινωνικές ανισότητες, εφόσον η χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών και του διαδικτύου είναι απαραίτητες στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας (Attewell & Battle, 1999; Rideout, 2000). Μια κοινωνία, η οποία χαρακτηρίζεται από διαφοροποιημένες δεξιότητες στη χρήση των ΤΠΕ και ειδικά του διαδικτύου μπορεί να οδηγήσει σε διαφορετικές και άνισες θέσεις εντός αυτής (van Dijk, 2005: 3). Δεν αποτελεί έκπληξη, συνεπώς, ότι αυτοί οι προβληματισμοί προκάλεσαν το ενδιαφέρον των κοινωνιολόγων της εκπαίδευσης που εξετάζουν τη σχέση ανάμεσα στις κοινωνικές ανισότητες και στις ΤΠΕ ή τη χρήση του διαδικτύου που θεωρείται ότι «είναι ουσιαστικά ένας κοινωνικός θεσμός», ο οποίος μπορεί να αναπαράγει τις κοινωνικές ανισότητες ή ακόμη να δημιουργήσει νέες μορφές κοινωνικών ανισοτήτων (Witte & Mannon, 2010:3). Τα ευρήματα των ερευνών δείχνουν ότι αναπτύσσονται νέες μορφές κοινωνικών ανισοτήτων που πηγάζουν από τη χρήση των ΤΠΕ στην εκπαίδευση. Η χρήση των ΤΠΕ δε μειώνει τις κοινωνικές ανισότητες σε σχέση με την επίδοση των μαθητών, η οποία οφείλεται σε κοινωνικούς παράγοντες. Δεν ωφελούνται στον ίδιο βαθμό οι μαθητές από διαφορετικές κοινωνικές κατηγορίες από τη χρήση του διαδικτύου, παρά τη μείωση του κόστους για τη σύνδεση στο διαδίκτυο (Angus et al., 2004).

Τα ευρήματα αυτά αναπτύσσουν την επιστημονική συζήτηση για το ψηφιακό χάσμα στην εκπαίδευση, η οποία βασίζεται στις ερμηνευτικές προσεγγίσεις που θεμελιώνονται στη θεωρητική παράδοση της κοινωνιολογίας. Σύμφωνα με τη δομολειτουργική προσέγγιση, το ψηφιακό χάσμα μπορεί να αμβλυνθεί, όταν το χάσμα ως προς την πρόσβαση στις ΤΠΕ μειωθεί. Έτσι, θα έχουν όλοι, ανεξάρτητα από το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο, ίσες ευκαιρίες ως προς τη χρήση των ΤΠΕ για την πληροφόρηση, τη μάθηση και την επικοινωνία (Compaïne, 2001). Αυτό μάλιστα κατά το Negreponite παρατηρείται ήδη στους νέους που έχουν μεγαλώσει και εξοικειωθεί με παγκόσμιο τον ψηφιακό κόσμο (Negreponite, 1995). Οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις που βασίζονται στις θεωρίες σύγκρουσης συνδέουν το χάσμα με τις κοινωνικές ανισότητες και κάνουν λόγο για σε μια αναδυόμενη ψηφιακή διαφοροποίηση. Εάν μειωθεί το χάσμα ως προς την πρόσβαση στο διαδίκτυο, τότε άλλα χάσματα θα δημιουργηθούν, όπως αυτό της χρήσης, με αποτέλεσμα να βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση οι προερχόμενοι από τις ανώτερες κοινωνικές κατηγορίες. Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των χρηστών του διαδικτύου διαδραματίζουν πιο σημαντικό ρόλο από τα χαρακτηριστικά του. Κατά συνέπεια, έχει σημασία η μείωση των ανισοτήτων σε σχέση με τη χρήση του διαδικτύου, γιατί μια τέτοια εξέλιξη οδηγεί στον αποκλεισμό από τη γνώση και την πληροφορία μεγάλα τμήματα του πληθυσμού (van Dijk & Hacker, 2003; Peter & Valkenburg, 2006). Ορισμένοι ερευνητές χρησιμοποιούν για να ερμηνεύσουν το ψηφιακό χάσμα στην εκπαίδευση τη θεωρία του πολιτισμικού κεφαλαίου του Bourdieu, σύμφωνα με την οποία έχει τρεις μορφές, την εσωτερικευμένη, την εξωτερική και τη θεσμοθετημένη που πηγάζει από την εκπαίδευση και τους ακαδημαϊκούς τίτλους σπουδών (Bourdieu, 2006). Υπάρχει σχέση ανάμεσα στην επίδοση των μαθητών και στο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό κεφάλαιο της οικογένειας που έχουν σχέση μεταξύ τους και μπορούν να μετατραπούν από τη μια στην άλλη μορφή του. Το οικονομικό κεφάλαιο μπορεί να αξιοποιηθεί για την αγορά ηλεκτρονικού υπολογιστή και τη δυνατότητα σύνδεσης με το διαδίκτυο, την αγορά εκπαιδευτικών αγαθών και υπηρεσιών και να μετατραπεί σε πολιτισμικό κεφάλαιο (Grenfell & James, 1998). Αυτές οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις δίνουν μια άλλη διάσταση στη συζήτηση για τις κοινωνικές ανισότητες στην εκπαίδευση, αποκαλύπτουν τη σημασία που έχει η μελέτη της αξιοποίησης και της χρήσης των ΤΠΕ από μια κοινωνιολογική σκοπιά. Τέτοιου είδους επιστημονική συζήτηση δεν έχει όμως ακόμη αναπτυχθεί στην Ελλάδα, αφού οι σχετικές μελέτες περιορίζονται κυρίως σε περιγραφικές στατιστικές αναλύσεις για τη χρήση διαδικτύου ή σε ζητήματα διδακτικής των ΤΠΕ στην εκπαίδευση. Όπως επισημαίνει χαρακτηριστικά ο Μαυρογιώργος, οι μελέτες εστιάζονται σε θέματα τεχνικά και πρακτικά, είναι, συνεπώς, τεχνοκρατικές και απλουστευτικές (Μαυρογιώργος, 2001). Το έλλειμμα αυτό αποτέλεσε αφορμή για την πραγματοποίηση της έρευνας που παρουσιάζεται στη συνέχεια.

Η έρευνα

Πιο συγκεκριμένα, σκοπός της έρευνας ήταν να διερευνήσει, αν και σε ποιο βαθμό υπάρχει σχέση ανάμεσα στην κοινωνική προέλευση των φοιτητών και στη χρήση του διαδικτύου. Με βάση το σκοπό αυτό η έρευνα εστιάστηκε: α) στη διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στην κοινωνική προέλευση των φοιτητών και την πρόσβαση σε ηλεκτρονικό υπολογιστή και στο διαδίκτυο, β) στη διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στην κοινωνική προέλευση των φοιτητών και τη χρήση του διαδικτύου. Το δείγμα της έρευνας ήταν πρωτοετείς φοιτητές από μια σχολή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και ένα Τμήμα του Τ.Ε.Ι. Ηπείρου. Από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων επιλέχτηκε η Ιατρική Σχολή, επειδή έχει την υψηλότερη βάση εισαγωγής, ενώ από το Τ.Ε.Ι. Ηπείρου το Τμήμα Βρεφονηπιοκομίας, το οποίο έχει χαμηλή βάση εισαγωγής. Το έτος 2009 η βάση εισαγωγής στην Ιατρική Σχολή ήταν 19.105 μόρια, ενώ για το Τμήμα Βρεφονηπιοκομίας ήταν 13.847 μόρια, δηλαδή υπήρχε διαφορά 5.258 μορίων. Η συλλογή των

δεδομένων έγινε με τη χρήση της ποσοτικής μεθόδου που επιτρέπει τη συλλογή αντικειμενικών πληροφοριών και τη συσχέτιση των μεταβλητών της κοινωνικής τάξης με τις αντιλήψεις και τις στάσεις του δείγματος (Patton, 2002). Το ερωτηματολόγιο περιελάμβανε κλειστές ερωτήσεις με προδιατυπωμένες απαντήσεις για την συλλογή αντικειμενικών στοιχείων και ανοιχτές ερωτήσεις για τη συλλογή ποιοτικών δεδομένων, με σκοπό την ανίχνευση των εμπειριών και των αντιλήψεών τους και της επίδρασης του κοινωνικοοικονομικού τους υπόβαθρου σε αυτές. Διανεμήθηκαν 130 ερωτηματολόγια και συμπληρώθηκαν 107, επιτεύχθηκε δηλαδή μια κλίμακα ανταπόκρισης πάνω από 82%, εξαιτίας της ομαδικής συμπλήρωσης στα αμφιθέατρα πριν από τα μαθήματα, η οποία βοήθησε τη γρήγορη συγκέντρωση των ερωτηματολογίων. Από τα 107 ερωτηματολόγια τα 50 συμπληρώθηκαν από πρωτοετείς φοιτητές της Ιατρικής Σχολής και τα 57 από φοιτητές του Τμήματος Βρεφονηπιοκομίας. Από το σύνολο του δείγματος το 65% ήταν κορίτσια και το 35% αγόρια.

Από τα δεδομένα διαπιστώνεται, όπως ήταν αναμενόμενο, ότι η πλειονότητα των φοιτητών, το 81%, από την Ιατρική σχολή έχουν γονείς που εντάσσονται στις ανώτερες κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες. Αντίθετα, ένα μεγάλο ποσοστό, το 75%, των φοιτητών του Τμήματος Βρεφονηπιοκομίας έχει πατέρα που εντάσσεται στις χαμηλότερες κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες. Οι κατανομές των φοιτητών σε σχέση με το επίπεδο εκπαίδευσης γονέων δείχνουν σαφείς διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις δύο σχολές. Στην Ιατρική Σχολή το ποσοστό των φοιτητών που έχουν τουλάχιστον έναν γονέα με πτυχίο ανώτατης εκπαίδευσης ή μεταπτυχιακούς τίτλους σπουδών είναι πάνω από 75%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στο τμήμα Βρεφονηπιοκομίας είναι μόλις 19%. Υπάρχει, συνεπώς, μεγάλη απόκλιση στην κοινωνική προέλευση των φοιτητών. Οι δύο αυτές σχολές απορροφούν φοιτητές με γονείς με διαφορετική κοινωνική προέλευση, η οποία επηρεάζει την επίδοση στις πανελλαδικές εξετάσεις και τις επιλογές σπουδών στην ανώτατη εκπαίδευση (Σιάνου-Κύργιου, 2006α). Οι μαθητές από τα πιο προνομιούχα κοινωνικά στρώματα έχουν συχνά και υψηλότερη σχολική επίδοση από τους μαθητές που προέρχονται από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα και δείχνουν προτίμηση στις σχολές με υψηλές βάσεις εισαγωγής και ακαδημαϊκό κύρος, όπως η Ιατρική Σχολή, με σκοπό τη μελλοντική χρήση του πτυχίου στην αγορά εργασίας (Σιανού-Κύργιου & Tsiplakides, 2009).

Ευρήματα της έρευνας

Πρόσβαση στο διαδίκτυο

Όλοι σχεδόν οι φοιτητές του δείγματος, το 98%, έχουν ηλεκτρονικό υπολογιστή στο σπίτι. Αυτό δικαιολογείται, αν ληφθεί υπόψη η χαμηλή πλέον τιμή που τους καθιστά προσιτούς, ακόμη και από τους προερχόμενους από οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα. Οι περισσότεροι, επίσης, το 77%, έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο από το σπίτι, ανεξάρτητα από την κοινωνική τάξη. Προκύπτουν, δηλαδή, ενδείξεις ότι το ψηφιακό χάσμα, ως προς την πρόσβαση έχει γεφυρωθεί σε σημαντικό βαθμό, εξαιτίας ενός συνόλου παραγόντων, μεταξύ των οποίων σημαντικό ρόλο παίζει η εισαγωγή των ΤΠΕ στην εκπαίδευση. Από τη συσχέτιση των απαντήσεων με το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων διαπιστώνεται ότι έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο το 82% των φοιτητών με ένα τουλάχιστον γονέα πτυχιούχο ανώτατης εκπαίδευσης ή μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, το 71% με γονείς που έχουν απολυτήριο Λυκείου, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για φοιτητές με γονείς αποφοίτους δημοτικού ή γυμνασίου μειώνεται στο 40%. Παρόμοια ευρήματα για τη σχέση ανάμεσα στο επίπεδο εκπαίδευσης και την πρόσβαση στο διαδίκτυο έχουν βρεθεί σε πολλές εμπειρικές έρευνες (Witte & Mannon, 2010). Παρέχουν ενδείξεις ότι η κοινωνική προέλευση επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την πρόσβαση στο διαδίκτυο. Πιο σημαντικά είναι τα δεδομένα που προκύπτουν από τις απαντήσεις στην ερώτηση, εάν οι

γονείς των φοιτητών γνωρίζουν τη χρήση του διαδικτύου. Από τους έχοντες ένα γονέα με πτυχίο ανώτατης εκπαίδευσης ή μεταπτυχιακό δίπλωμα, οι περισσότεροι, το 78% χρησιμοποιούν το διαδίκτυο. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές με γονείς απόφοιτους Λυκείου είναι 52% και 20% για φοιτητές με γονείς αποφοίτους δημοτικού ή γυμνασίου. Αυτή η διαφορά είναι σημαντική, επειδή διεθνείς έρευνες έχουν δείξει ότι υπάρχει σχέση ανάμεσα σε ενήλικους χρήστες του διαδικτύου μέσα στην οικογένεια και τη χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά (Cleary et al, 2006).

Η χρήση του διαδικτύου

Τα δεδομένα για τη χρήση του διαδικτύου οδηγούν στη διαπίστωση ότι το οικονομικό και κοινωνικό υπόβαθρο των φοιτητών είναι ισχυρός παράγοντας που τη διαφοροποιεί. Οι φοιτητές που έχουν γονείς με πτυχίο ανώτατης εκπαίδευσης ή κατόχους μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών ανέφεραν περισσότερες χρήσεις του διαδικτύου σε σχέση με τους έχοντες γονείς μέχρι απόφοιτους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα, ανέφεραν ότι το χρησιμοποιούν για τα ακόλουθα: κατέβασμα προγραμμάτων και μουσικής, επικοινωνία μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομίου, τηλεφωνία μέσω διαδικτύου, ανταλλαγή μηνυμάτων σε πραγματικό χρόνο, για ενημέρωση στα τρέχοντα γεγονότα (ανάγνωση online εφημερίδων), ιστότοπους σχετικούς με τις σπουδές τους, αγορές αγαθών, δημιουργία προσωπικού ιστότοπου, απόκτηση γενικών γνώσεων, για να ακούν μουσική από το Youtube, ακρόαση ραδιοφώνου, παρακολούθηση τηλεόρασης, λήψη λογισμικού και για βοήθεια για τις εργασίες της σχολής. Αντίθετα, οι φοιτητές με γονείς απόφοιτους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κάνουν πιο περιορισμένη χρήση του διαδικτύου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το χρησιμοποιούν λιγότερο συχνά: για επικοινωνία, διασκέδαση, κατέβασμα τραγουδιών ή/και ταινιών, και σε μικρότερο ποσοστό για εύρεση πληροφοριών. Λίγοι φοιτητές ανέφεραν ότι το χρησιμοποιούν για αγορές αγαθών, δημιουργία προσωπικού ιστότοπου ή χρησιμοποιούν τον ιστότοπο της σχολής για εύρεση πληροφοριών σχετικά με τις σπουδές τους.

Ενδιαφέροντα δεδομένα προκύπτουν και για τη χρήση του διαδικτύου με εκπαιδευτικούς σκοπούς. Η πλειονότητα των φοιτητών με γονείς πτυχιούχους ανώτατης εκπαίδευσης, το 75 %, χρησιμοποιεί συχνά το διαδίκτυο για την εύρεση πληροφοριών από ηλεκτρονικές βιβλιοθήκες και επιστημονικά περιοδικά, για επιστημονικά άρθρα σχετικά με τις σπουδές τους και για αγορά επιστημονικών βιβλίων online. Επίσης, αντλεί πληροφορίες για τα μαθήματα της σχολής, όπως διαφάνειες παραδόσεων, μέσα από τον ιστότοπο της σχολής, τον οποίο επισκέπτονται σε καθημερινή σχεδόν βάση. Όπως αναφέρει ένας φοιτητής της Ιατρικής Σχολής με γονείς απόφοιτους ΑΕΙ, οι οποίοι είναι εξοικειωμένοι με τη χρήση του, αξιοποιεί το διαδίκτυο για «ιατρικά sites, βιβλιογραφία, βάσεις δεδομένων για ασθένειες, συμπτώματα, θεραπεία». Το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές με γονείς που έχουν απολυτήριο Λυκείου είναι 41% και με γονείς αποφοίτους δημοτικού ή γυμνασίου 34%. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι φοιτητές από τις δύο αυτές κατηγορίες που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για εκπαιδευτικούς σκοπούς συχνά απαντούν ότι δε γνωρίζουν από πριν κάποιους αξιόπιστους ιστότοπους. Όπως αναφέρει μια φοιτήτρια βρεφονηποκομίας με χαμηλή κοινωνική προέλευση «χρησιμοποιώ το Google για να βρω πληροφορίες για εργασίες...απλά πληκτρολογώ τη λέξη που θέλω». Αντίθετα, οι φοιτητές από πιο προνομιούχες κοινωνικές κατηγορίες συχνότερα αναφέρουν ότι αναζητούν πληροφορίες από «ξένα ιατρικά sites και ιατρικά περιοδικά...πληροφορίες από ιατρικές σχολές του εξωτερικού...επικοινωνία με καθηγητές άλλων σχολών για κλινικά θέματα» (φοιτήτρια ιατρικής, με μητέρα κάτοχο μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών). Εμφανίζονται, γενικότερα, ικανοί να διακρίνουν ποιες πηγές πληροφόρησης στο διαδίκτυο είναι ή μη αξιόπιστες. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ένας φοιτητής της Ιατρικής Σχολής, με πατέρα ιατρό «αναζήτηση ανάλογα με το θέμα σε διάφορες ιστοσελίδες ιατρικού περιεχομένου

οι οποίες ωστόσο είναι εγκεκριμένες». Σε αντίθεση, ελάχιστοι φοιτητές από τις χαμηλότερες κοινωνικές κατηγορίες αναφέρθηκαν σε θέματα αξιοπιστίας των πηγών του διαδικτύου που συμβουλευόμαστε. Αυτή η διαφοροποίηση είναι σημαντική, επειδή ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του ψηφιακού χάσματος αφορά στη διαφοροποίηση των χρηστών σε σχέση με την ικανότητα αξιολόγησης των πληροφοριών που περιέχονται σε αυτό (DiMaggio et al., 2001).

Σε σχέση με τη χρήση του διαδικτύου για ενημέρωση, η πλειοψηφία των φοιτητών με τουλάχιστον ένα γονέα πτυχιούχο ανώτατης εκπαίδευσης ή κατόχου μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών αναφέρει ότι χρησιμοποιεί συχνά το διαδίκτυο για την ανάγνωση ειδήσεων από ηλεκτρονικές εφημερίδες. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές με γονείς που έχουν απολυτήριο Λυκείου είναι 20% και για φοιτητές με γονείς αποφοίτους δημοτικού ή γυμνασίου 16%. Αντίθετα, σε σχέση με τη χρήση του διαδικτύου για διασκέδαση δεν εντοπίστηκαν σημαντικές διαφορές. Το 70% των φοιτητών με τουλάχιστον ένα γονέα πτυχιούχο ανώτατης εκπαίδευσης ή κάτοχο μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών αναφέρει ότι χρησιμοποιεί συχνά το διαδίκτυο για διασκέδαση, όπως για παράδειγμα ηλεκτρονικά παιχνίδια. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές με γονείς με απολυτήριο Λυκείου είναι 67%, και για φοιτητές με γονείς αποφοίτους δημοτικού ή γυμνασίου 70%. Οι φοιτητές, ανεξάρτητα από την κοινωνική προέλευση, κατεβάζουν ταινίες και μουσική από το διαδίκτυο, και γενικά το χρησιμοποιούν για ψυχαγωγία. Σε σχέση με τις δυνατότητες επικοινωνίας μέσω του διαδικτύου, το 80% των εχόντων τουλάχιστον ένα γονέα πτυχιούχο ανώτατης εκπαίδευσης ή κατόχου μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών αναφέρει ότι χρησιμοποιεί συχνά το διαδίκτυο για το σκοπό αυτό, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους έχοντες γονείς αποφοίτους Λυκείου είναι 65% και αποφοίτους δημοτικού ή γυμνασίου 60%. Επιπλέον, αυτοί οι φοιτητές συνήθως αρκούνται στους παραδοσιακούς τρόπους επικοινωνίας, όπως το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, ενώ οι φοιτητές με γονείς πτυχιούχους χρησιμοποιούν συχνότερα εξελιγμένες υπηρεσίες επικοινωνίας, όπως τηλεφωνία μέσω διαδικτύου, βιντεοκλίπ με χρήση internet κάμερας, ή ανταλλαγή μηνυμάτων σε πραγματικό χρόνο. Σε σχέση με τη συμμετοχή σε ομάδες συζήτησης, ανάγνωση ιστολογίων, και για συμμετοχή σε ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης (π.χ. Facebook), οι διαφορές είναι μικρότερες, αλλά υπάρχουν.

Συζήτηση των αποτελεσμάτων

Από τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν συνοπτικά παραπάνω προκύπτουν τρία ευρήματα. Πρώτον, υπάρχει σχέση ανάμεσα στη χρήση του διαδικτύου και την κοινωνική προέλευση των φοιτητών, ειδικά το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων. Οι προερχόμενοι από τις υψηλότερες κοινωνικές κατηγορίες κάνουν συχνότερα χρήση του διαδικτύου για εκπαιδευτικούς σκοπούς και, συνεπώς, αποκομίζουν μεγαλύτερα ακαδημαϊκά οφέλη από αυτό (Becker, 2000). Ένας παράγοντας που πιθανώς μεσολαβεί και ενισχύει την επίδραση του πολιτισμικού κεφαλαίου είναι η καλύτερη γνώση της αγγλικής γλώσσας από τους φοιτητές με υψηλότερη κοινωνική προέλευση, εφόσον το 78% των ιστότοπων είναι γραμμένοι σε αυτή (Chen & Wellman, 2005). Δεύτερον, το ψηφιακό χάσμα είναι «χάσμα χρήσης» ανάμεσα σε φοιτητές από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις που έχουν διαφορετικές γνώσεις ή δεξιότητες χρήσης του διαδικτύου. Το χάσμα αυτό συνεπάγεται διαφορετικά οφέλη από το διαδίκτυο και οξύνει τις κοινωνικές ανισότητες στην εκπαίδευση. Δείχνει ότι η αποτελεσματική αξιοποίηση της πληροφορίας, η επιλογή, η επεξεργασία και η χρήση της στα κοινωνικά δίκτυα, απαιτούν πολιτισμικό και κοινωνικό κεφάλαιο, το οποίο είναι άνισα κατανομημένο (vanDijk & Hacker, 2003). Τρίτον, η εκπαίδευση δε μειώνει τα ελλείμματα που οφείλονται στην κοινωνική προέλευση και επηρεάζουν τη χρήση του διαδικτύου. Αυτό επιβεβαιώνουν τα ευρήματα έρευνας που εξετάζει τη χρήση των ΤΠΕ σε παιδιά 8-15 ετών, το 55% των οποίων δηλώνουν ότι απέκτησαν την

ικανότητα πραγματοποίησης κάποιων συγκεκριμένων ενεργειών στο διαδίκτυο μέσα από άτυπη βοήθεια από φίλους ή/και συγγενείς. Μόνο το 41% την αποδίδει στο σχολείο και το 33% στην προσωπική τους προσπάθεια (Παρατηρητήριο για την κοινωνία της πληροφορίας, 2009).

Συμπεράσματα

Αν και το δείγμα των φοιτητών που συμμετείχε στην έρευνα είναι μικρό και θέτει περιορισμούς που δεν επιτρέπουν τη γενίκευση των συμπερασμάτων, είναι σαφείς οι ενδείξεις ότι η μαζική πρόσβαση στο διαδίκτυο δε μειώνει το ψηφιακό χάσμα, αλλά το μεταθέτει στη χρήση του (Bucy, 2000; Peter & Valkenburg, 2006; Mancinelli, 2008). Με άλλα λόγια, το χάσμα αποκτάει «ποιοτικά χαρακτηριστικά» και συνδέεται άμεσα με την κοινωνική προέλευση (Iske et al., 2005). Οι προερχόμενοι από τα υψηλότερα κοινωνικά στρώματα σαφώς βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση και μπορούν να επωφεληθούν από τα «πλεονεκτήματα που απορρέουν από την εισαγωγή των τεχνολογιών σε πολλούς τομείς της καθημερινής ζωής» (Mancinelli, 2008: 251-252). Οι παραπάνω ενδείξεις αποκτούν μεγαλύτερη σημασία, αν ληφθεί υπόψη αυτό που υποστηρίζει ο Giddens, ότι δηλαδή «η διάδοση της τεχνολογίας της πληροφορίας πρόκειται να επηρεάσει την εκπαίδευση με πολλούς τρόπους, μερικοί από τους οποίους θα είναι ίσως ουσιαστικοί» (Giddens, 2002: 562). Υποδηλώνουν ότι οι κοινωνιολόγοι της εκπαίδευσης χρειάζεται να στρέψουν το ερευνητικό τους ενδιαφέρον και να αναθεωρήσουν τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις τους, συμπεριλαμβάνοντας σε αυτές τις νέες μορφές κοινωνικής ανισότητας που δημιουργεί η χρήση των ΤΠΕ στην εκπαίδευση. Να εξετάσουν το ψηφιακό χάσμα κυρίως σε σχέση με το ποιός το χρησιμοποιεί, για ποιό σκοπό και με ποιούς τρόπους, όπως επίσης και πώς αυτό αναπαράγει τις προϋπάρχουσες κοινωνικές ανισότητες (Chen & Wellman, 2005). Η εκπαίδευση των ΤΠΕ δεν μπορεί να περιορίζεται στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων για την αξιοποίηση του διαδικτύου, αλλά να επεκταθεί στην κριτική και δημιουργική χρήση του (Γιαννακόπουλος, 2005; Δαπόντες, 2001). Βέβαια, όπως είναι ευρέως αποδεκτό, καμιά παρέμβαση στην εκπαίδευση δεν είναι επαρκής, αν δε εφαρμοσθούν από τις κυβερνήσεις πολιτικές για την άμβλυνση των ευρύτερων κοινωνικών ανισοτήτων.

Αναφορές

- Angus, L., Snyder, L., & Sutherland-Smith, W. (2004). ICT and educational (dis)advantage: families, computers and contemporary social and educational inequalities. *British Journal of Sociology of Education*, 25(1), 3-18.
- Attewell, P., & Battle, J. (1999). Home computers and school performance. *The Information Society*, 15, 1-10.
- Becker, H. J. (2000). Who's wired and who's not: Children's access to and use of computer technology. *The Future of Children*, 10(2), 44-75.
- Bell, D. (1974). *The Coming of Post-Industrial Society*. London: Heinemann Educational.
- Bonfadelli, H. (2002). The Internet and knowledge gaps. A theoretical and empirical investigation. *European Journal of Communication*, 17(1), 65-84.
- Bourdieu, P. (2006). The forms of capital. In H. Lauder, P. Brown, J. A. Dillabough, & A. H. Halsey (eds.), *Education, Globalization & Social Change* (pp. 105-118). Oxford: Oxford University Press.
- Bransford, J., Brown, A., & Cocking, R. (1999). *How people learn, brain, mind, experience, and school*. Washington: National Academy Press.
- Bucy, E. P. (2000). Social access to the internet. *Harvard International Journal of Press/Politics*, 5(1), 50-61.
- Castells, M. (2000). *The Rise Of The Network Society*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Chen, Y. L. (2008). Modeling the determinants of Internet use. *Computers & Education* 51, 545-558.
- Chen, W., & Wellman, B. (2005). Minding the cyber-gap: The Internet and social inequality. In M. Romero & E. Margolis (eds.), *The Blackwell Companion to social inequalities*, (pp. 523-545). Oxford: Blackwell Publishing.
- Cleary, P. F., Pierce, G., & Trauth, E. M. (2006). Closing the digital divide: understanding racial, ethnic, social class, gender and geographic disparities in Internet use among school age children in the United States. *Universal Access in the Information Society*, 4(4), 354-373.

- Compaine, B. M. (2001). Declare the war won. In B. M. Compaine (ed.), *The digital divide. Facing a crisis or creating a myth?*. (pp. 315-335). Cambridge, MA: MIT Press.
- DiMaggio, P., Hargittai, E., Russell Numan, W., & Robinson, J. P. (2001). Social Implications of the Internet. *Annual Review of Sociology*, 27, 307-336.
- Drucker, P. F. (1996). Μετακαπιταλιστική κοινωνία (μτφρ. Δ. Γ. Τσαούσης). Αθήνα: Gutenberg.
- Eamon, M. K. (2004). Digital divide in computer access and use between poor and non-poor youth. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 31(2), 91-112.
- Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Grenfell, M., & James, D. (1998). *Bourdieu and Education: Acts of Practical Theory*. Abingdon, Oxon: Routledge Falmer.
- Hall, I., & Higgins, S. (2005). Primary school students' perception of interactive whiteboards. *Journal of Computer Assisted Learning*, 21(2), 102-117.
- Iske, S., Klein, A., & Kutscher, N. (2005). Differences in internet usage: social inequality and informal education. *Social Work & Society*, 3(2), 215-223.
- Mancinelli, E. (2008). Ηλεκτρονική Ενσωμάτωση (e-inclusion) στην Κοινωνία της Πληροφορίας. Στο Pinter, R. (επιμ.), *Κοινωνία της Πληροφορίας* (σ. 247-270). Θεσσαλονίκη: ΑΤΕΙ Θεσσαλονίκης.
- Mason, S. M., & Hacker, K. L. (2003). Applying communication theory to digital divide research. *IT and Society*, 1(5), 40-55.
- May, C. (2002). *The Information Society. A Skeptical View*. Cambridge: Polity Press.
- Negroponce, N. (1995). *Being Digital*. London: Hodder & Stoughton.
- Norris, P. (2001). *Digital divide: civic engagement, information poverty, and the Internet worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pascarella, E., & Terenzini, P. (1998). Studying college students in the 21st century: Meeting new challenges. *Review of Higher Education*, 21, 151-165.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Peter, J., & Valkenburg, P. M. (2006). Adolescents' internet use: Testing the "disappearing digital divide" versus the "emerging digital differentiation" approach. *Poetics*, 34, 293-305.
- Pinter, R. (2008). Προσπάθεια για την Κατανόηση της Κοινωνίας της Πληροφορίας. Στο Pinter, R. (επιμ.), *Κοινωνία της πληροφορίας* (σ. 1-30). Θεσσαλονίκη: ΑΤΕΙ Θεσσαλονίκης.
- Rideout, V. (2000). Public access to the Internet and the Canadian digital divide. *Canadian Journal of Information and Library Science*, 25 (2/3), 1-21.
- Sianou-Kyrgiou, E., & Tsiplakides, I. (2009). Choice and social class of medical school students in Greece. *British Journal of Sociology of Education*, 30(6), 727-740.
- van Dijk, J., & Hacker, K. (2003). The digital divide as a complex and dynamic phenomenon. *The Information Society*, 19, 315-326.
- van Dijk, J. (2005). *The Deepening Divide: Inequality in the Information Society*. Thousand Oaks CA, London, New Delhi: Sage Publications.
- van Dijk, J. (2006). Digital divide research, achievements and shortcomings, *Poetics* 34(4-5), 221-235.
- Webster, F. (2001). *The Information Society Revisited: Handbook of the New Media*. London: Sage.
- Witte, J. C., & Mannon, S. E. (2010). *The Internet and Social Inequalities*. New York: Routledge.
- Γιαννακόπουλος, Κ. Ι. (2005). *Εικονικές Κοινότητες. Μια κοινωνιολογική προσέγγιση του Διαδικτύου*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Δαπόντες, Ν. (2001). Η Κοινωνία της Πληροφορίας: Η εκπαιδευτική διάσταση. *Πρακτικά 1^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Σύρου για τις ΤΠΕ* (σ. 41-48). Σύρος.
- Μαυρογιώργος, Γ. (2001). Κάνουν οι νέες τεχνολογίες «θαύματα»; *Πρακτικά 1^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Σύρου για τις ΤΠΕ* (σ. 514-520). Σύρος.
- Παρατηρητήριο για την Κοινωνία της Πληροφορίας (2009). *Ανάλυση αποτελεσμάτων έρευνας για τη χρήση των νέων τεχνολογιών από τα παιδιά 8-15 ετών*. Ανακτήθηκε στις 28 Απριλίου 2010 από http://www.observatory.gr/files/meletes/ISOKIDS_PT_PAIΔΙΑ%20&%20ΤΠΕ_VF.pdf
- Σιάνου-Κύργου, Ε. (2006α). *Εκπαίδευση και κοινωνικές ανισότητες. Η μετάβαση από τη δευτεροβάθμια στην Ανώτατη Εκπαίδευση (1997-2004)*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Σιάνου-Κύργου, Ε. (2006β). Κοινωνία της γνώσης και διεύρυνση της συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση. *Αναβάθμιση δεξιοτήτων ή υποβάθμιση ιπυχίων; Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου «Κοινωνία Της Γνώσης. Ιδεολογία Και Πραγματικότητα», στη μνήμη του Κ. Ψυχολαίδη* (σ. 35-49). Ιωάννινα.